

УДК 327(477:4)

ПРОБЛЕМА СТРАТЕГІЧНОГО ВИБОРУ МІСЦЯ УКРАЇНИ В АРХІТЕКТУРІ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ У ДОВГОСТРОКОВІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

Григорій Перепелиця

*Інститут зовнішньої політики Дипломатичної академії при МЗС України,
вул. Велика Житомирська, 2, м. Київ, Україна, 01001,
e-mail: pgrigoriy@ukr.net*

Розглянуто перспективи входження України до системи євроатлантичної безпеки. Основну увагу звернуто на аналіз довготривалої перспективи розвитку архітектури євроатлантичної безпеки.

Ключові слова: євроатлантична система колективної безпеки, архітектура європейської безпеки, Україна.

Вибір місця України в архітектурі євроатлантичної безпеки виявився проблемою, яка не знайшла свого вирішення й сьогодні. Складність її вирішення обумовлена як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. Головна з них полягає в асинхронному характері динамічних змін самої архітектури європейської та євроатлантичної безпеки, з одного боку, та динаміки внутрішнього розвитку України – з іншого.

Потяг європейської та євроатлантичної інтеграції виявився занадто швидким для України, в результаті чого вона так і не змогла інтегруватися в європейські та євроатлантичні структури, залишившись на узбіччі європейських процесів. Час протяжністю у 20 років, який відвела історія для входження в європейський безпековий простір, було згаяно.

Надія на побудову загальноєвропейської безпеки після розпаду біполярної системи на принципах неподільності не справдилась як у форматі від Атлантики до Уралу, так і євроатлантичної безпеки від Ванкувера до Владивостока. Саме тому європейська безпека стала частиною євроатлантичної системи безпеки на базі НАТО та ЄС. При цьому НАТО була і залишається головною структурою цієї системи. Між НАТО та ЄС існує системна взаємодія та взаємозалежність з відповідним розподілом повноважень та функцій. Їй притаманні також такі елементи системи, як автономність від зовнішнього середовища, ідентифікація спільних внутрішніх та зовнішніх загроз, наявність внутрішньосистемної ієрархії, в якій головні пріоритети з забезпечення безпеки та оборони євроатлантичного простору, охоплюваного цією системою, закріплено за НАТО. Система довела свою ефективність, оскільки всередині неї забезпечується високий рівень безпеки завдяки великій довірі і взаємозалежності.

За такої ситуації одна частина Європи виявилась в безпеці, а інша – у вакуумі цієї безпеки. На цій іншій частині євроатлантичного простору, який

називають пострадянським, Росія намагається вибудувати власний регіональний комплекс безпеки. В цей комплекс входять такі структури, як ОДКБ та СНД, діяльність яких значною мірою підпорядкована інтересам Росії. До цього комплексу входять також окремі країни з декларативним нейтралітетом чи позаблоковістю. Головними ознаками російського комплексу безпеки є його слабка структурованість, різне сприйняття загроз, низький рівень безпеки та довіри. Відносини всередині цього комплексу характеризуються добросусідством як очікуванням на підтримку та ворожістю – недовірою і страхом перед Росією.

Поміж російським комплексом безпеки та системою євроатлантичної безпеки знаходяться буферні зони, до яких належать Грузія, певною мірою Азербайджан, Молдова та, до недавнього часу, Україна. З підписанням Харківських угод та прийняттям позаблокового статусу Україну можна зачислити до буферної зони, що належить до російського комплексу безпеки. Стан такої зони характеризується поєднанням дружби і ворожості, або байдужості у відносинах з Росією, що не дає змоги дати таким відносинам однозначну оцінку.

Головна мета Росії на перспективу – перетворити цей російський комплекс безпеки на повноцінну систему комплексної безпеки та оборони, цілком підпорядковану Росії, як альтернативу системі євроатлантичної безпеки. Проте для цього Росії не вистачає ні економічних ресурсів, ні воєнних потужностей, ні політичних можливостей. З іншого боку, приєднання країн буферної зони чи тих, які належать до російського комплексу безпеки, до системи євроатлантичної безпеки шляхом її розширення та сусідів Росії, остання розглядає як загрозу власній національній безпеці, що може зумовити до виникнення «широкомасштабної війни в Європі з непередбачуваною ескалацією»¹.

Насправді ж Росія, прагнучи стати одним зі світових центрів сили в багатополлярному світі, намагається закріпити за собою власну сферу впливу і відновити геополітичне домінування в Європі. Відчувши, що стратегічний баланс починає змінюватись на її користь, Росія вимагає перегляду існуючого «статус-кво», висуваючи тезу про *незавершеність «холодної війни»*².

Така спроба перегляду результатів «холодної війни» відроджує підозру, конфронтаційну риторику та ментальність з боку Росії. В таких умовах, як зазначають російські експерти, в питаннях з актуальних проблем міжнародної безпеки «співробітництво у їх вирішенні буде продовжувати мати вкрай обмежений і показний характер... У випадку відновлення Заходом свого воєнно-політичного впливу на територію колишнього СРСР, особливо Україну, знову виникне ризик конфлікту з непередбачуваними наслідками»³.

¹ К новой архитектуре евроатлантической безопасности / Доклад российских экспертов к конференции дискуссионного клуба «Валдай». – Лондон, 8–10 декабря. – С. 7.

² Там же. – С. 6.

³ Там же. – С. 16.

Отже, місце України визначається дилемою: або вона вступає в цю систему завдяки членству в НАТО та ЄС, або її місце – в маргінальному просторі безпеки. Намагання набути членства в НАТО зазнало фіаско 2008 року, після чого стало очевидним, що приєднання до цієї систем через членство в ЄС також нереальне. Як Україна може синхронізувати свій поступ до структур європейської та євроатлантичної безпеки за умови їхньої динамічної зміни?

Захід, своєю чергою, у відповідь на незадоволення Росії пропонує їй конструктивне партнерство, яке базується на взаємній «довірі, прозорості і передбачуваності»⁴. Саме такий характер відносин може у найкращий спосіб слугувати європейській безпеці. Власне такий формат відносин з Росією у сфері безпеки викладено в сучасній стратегічній концепції НАТО «Активне залучення та сучасна оборона», де зазначено, що «НАТО не становить загрози для Росії. Навпаки, ми хочемо бачити справжнє стратегічне партнерство між НАТО та Росією, і ми будемо діяти відповідним чином, очікуючи на взаємність від Росії»⁵. В концепції прописано також сфери спільних інтересів, до реалізації яких могла б бути залучена Росія. Це, насамперед: ПРО, боротьба з тероризмом, нерозповсюдження наркотиків, піратство, сприяння широкій міжнародній безпеці.

Третьою складовою сценарію «Статус-кво +» є реалізація ролі ОБСЄ в його трьох ключових сферах: врегулювання «заморожених конфліктів»; підготовка нових угод у галузі обмеження та скорочення озброєнь; гуманітарна сфера та поширення демократичних цінностей («третій кошик»). Загалом ОБСЄ пропонують повернутись до тієї ролі, з якою вона успішно впоралась в період завершення «холодної війни» – бути певним медіатором у досягненні консенсусу між Заходом і Сходом (переважно Росією) з найгостріших проблем європейської безпеки.

Сценарій збереження статусу-кво є вдосконаленням існуючих інституцій. Він передбачає поширення безпеки на «Нову Східну Європу» шляхом її нормативного та трансактивного включення в євроатлантичну безпеку. Термін «Нова Східна Європа» введено для позначення пострадянських країн, які межують з Європейським Союзом. Цей термін, як зазначає відомий російський політолог Аркадій Мошес, відображає головне: по-перше, утворення спільноти, в якій «пострадянський» компонент ідентичності поступово замінюють «європейським» чи «квазі-європейським»; по-друге, проміжне, окреме від Росії і від Заходу геополітичне положення⁶.

До цього нового регіону Європи долучаються Україна, Білорусь і Молдова. За твердженням директора Московського центру Карнегі Д. Треніна, Нова Східна Європа має низку специфічних рис, які відділяють її від Росії та інших

⁴ Стратегічну концепцію оборони та безпеки членів Організації Північноатлантичного договору прийнято главами держав та урядів у Лісабоні 19 листопада 2010 року. – NATO Public Diplomacy Division. Brussels-Belgium. – P. 33.

⁵ Там же.

⁶ Мошес Аркадій. Россия и новая «промежуточная» Европа / Аркадій Мошес // Pro et Contra. – 2010, июль-октябрь. – С. 129.

регіонів Європи. «Це і усвідомлення кожною із трьох країн своєї культурної, цивілізаційної належності до Європи, і орієнтація на утворення національної держави як найбільш важливого завдання»⁷. Невипадково, що ЄС запровадив програму «Східного партнерства» насамперед для країн цього нового регіону, як невід'ємної частини Європи. У такий спосіб Захід намагається вирішити дилему безпеки в Європі, яка склалась після завершення «холодної війни». Цій меті підпорядкована так звана кооперативна безпека, яку як НАТО, так і ЄС намагаються втілити в життя протягом останніх десяти років.

Реалізація концепції кооперативної безпеки унеможлиблює членство країн «Нової Східної Європи» в НАТО та ЄС, проте передбачає залучення цих країн до зміцнення простору євроатлантичної безпеки. Серед головних напрямів такого нормативного та трансактивного долучення: укладення секторальних угод та договорів, участь у програмах та форумах. Важливими трансактивними напрямами є безпосередня участь у режимах європейської безпеки, у таких програмах, як «Партнерство заради миру», «Східне партнерство», «Глобальне партнерство» та ін. Проте такі механізми не вирішують питання власної національної безпеки України. Намагання ж забезпечити безпеку за рахунок статусних гарантій, зокрема без'ядерного чи позаблокового статусу, не мали успіху.

Водночас на європейському просторі відбувається руйнація вже існуючих режимів регіональної безпеки. Адаптований Договір про звичайні збройні сили не працює. Віденські документи про заходи воєнної довіри втрачають свою актуальність. Тож якщо говорити про перспективу архітектури європейської безпеки, то зі все більшою вірогідністю окреслюється негативний сценарій, який полягає у відтворенні біполярної регіональної системи безпеки в Європі, яку формуватимуть, з одного боку, існуюча система євроатлантичної безпеки в особі НАТО та ЄС, а з іншого – російський безпековий комплекс. Між цими блоками відновиться антагонізм відносин, оскільки перший об'єднаний спільними європейськими цінностями та спорідненими демократичними режимами, другий представлений авторитарними та клептократичними режимами і спорідненими ментально-культурними традиціями, які тепер називають «російським світом».

В умовах регіональної біполярної системи безпеки Україна залишатиметься у сірій, або «буферній» зоні, яка характеризуватиметься внутрішньою і зовнішньою нестабільністю та несприятливим, а часами і небезпечним зовнішньополітичним оточенням. Не маючи змоги інтегруватися в європейську систему і не бажаючи долучатися до російського блоку, Україна формально залишатиметься позаблоковою державою з великим дефіцитом власної національної безпеки. Можливість надання нейтралітету таким країнам, що опинилися в сірій зоні, видається малоімовірною. За відсутності достатньої власної оборонної ресурсної бази, наявності російської військової присутності та потужних зовнішніх впливів і розколотості українського суспільства та політичної еліти, такі гарантії нейтралітету можуть бути тільки фіктивними. Їх можна розглядати як перепону на шляху до НАТО.

⁷ Тренин Д. Россия и Восточная Европа / Д. Тренин // ПОЛИТ.РУ. – 22 апреля 2010.

Позаблоковий статус України, імовірно, й унеможливило її вступ до ОДКБ чи НАТО, проте дає змогу Росії компенсувати цей недолік збереженням російської військової присутності на території України. Це також стане важливою воєнно-політичною передумовою для повернення України в російську орбіту. На цьому розподіл Європи на дві зони впливу завершиться остаточно. В будь-якому разі такий фіктивний позаблоковий статус не вбереже Україну від зовнішнього втручання Росії в її внутрішні справи з метою переформатування політичного устрою країни на російський лад. Відтак, за такої регіональної біполярної системи в Україні залишається доволі мало шансів зберегти свою незалежність і державний суверенітет.

Організаційне долучення України до євроатлантичної системи колективної оборони і безпеки буде неможливим унаслідок її позаблокового статусу, маргіналізації зовнішньої і внутрішньої політики, сповзання в авторитаризм та поглиблення залежності від Росії.

Тож для України залишається тільки один, трансактивний шлях приєднання до архітектури європейської безпеки, який полягає в залученні її до заходів кооперативної безпеки в рамках членства в ОБСЄ, участі в різних програмах та ініціативах на кшталт «Програми партнерства заради миру» чи «Східного партнерства» та інших. Інтерес до такого співробітництва з офіційного Києва в середньостроковій перспективі визначатиметься потребою в підтриманні міжнародної суб'єктності країни, з одного боку, та необхідністю міжнародної легітимізації існуючого політичного режиму В. Януковича – з іншого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. К новой архитектуре евроатлантической безопасности / Доклад российских экспертов к конференции дискуссионного клуба «Валдай». – Лондон, 8–10 декабря. – С. 7.
2. *Мошес А.* Россия и новая «промежуточная» Европа / А. Мошес // Pro et Contra. – 2010, июль-октябрь. – С. 129.
3. Стратегічну концепцію оборони та безпеки членів Організації Північноатлантичного договору прийнято главами держав та урядів у Лісабоні 19 листопада 2010 року. – NATO Public Diplomacy Division. Brussels-Belgium. – P. 33.
4. *Тренин Д.* Россия и Восточная Европа / Д. Тренин // ПОЛИТ.РУ. – 22 апреля 2010.

Стаття надійшла до редколегії 15.10.2012

Прийнята до друку 25.10.2012

**THE PROBLEM OF STRATEGIC CHOICE OF UKRAINE IN THE
EURO-ATLANTIC SECURITY ARCHITECTURE IN THE LONG-
TERM PERSPECTIVE**

Hryhoriy Perepelytsya

*Foreign Policy Research Institute,
2, Velyka Zhytomyrska Str., Kyiv, Ukraine, 01001,
e-mail: pgrigoriy@ukr.net*

Prospects of Ukraine's accession to Euro-Atlantic security are considered. The main attention is paid to long term development of the Euro-Atlantic security architecture.

Key words: Euro-Atlantic security, European security architecture, Ukraine.

**ПРОБЛЕМА СТРАТЕГИЧЕСКОГО ВЫБОРА МЕСТА УКРАИНЫ
В АРХИТЕКТУРЕ ЕВРОАТЛАНТИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
В ДОЛГОСРОЧНОЙ ПЕРСПЕКТИВЕ**

Григорий Перепелиця

*Институт внешней политики Дипломатической академии
при МИД Украины,
ул. Большая Житомирская, 2, г. Киев, Украина, 01001,
e-mail: pgrigoriy@ukr.net*

Рассмотрены перспективы присоединения Украины к системе евроатлантической безопасности. Анализ производится в контексте рассмотрения долгосрочной перспективы развития самой архитектуры системы безопасности.

Ключевые слова: евроатлантическая система коллективной безопасности, архитектура европейской безопасности, Украина.